

Delft University of Technology

(Ver)Beeldende Stad

Patteeuw, Véronique; Havik, K.M.; Princen, Bas

Publication date

2024

Document Version

Final published version

Published in

Cahier

Citation (APA)

Patteeuw, V., Havik, K. M., & Princen, B. (2024). (Ver)Beeldende Stad. In *Cahier: Togetherness* (Vol. 9, pp. 18-27). Archipel.

Important note

To cite this publication, please use the final published version (if applicable).
Please check the document version above.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download, forward or distribute the text or part of it, without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license such as Creative Commons.

Takedown policy

Please contact us and provide details if you believe this document breaches copyrights.
We will remove access to the work immediately and investigate your claim.

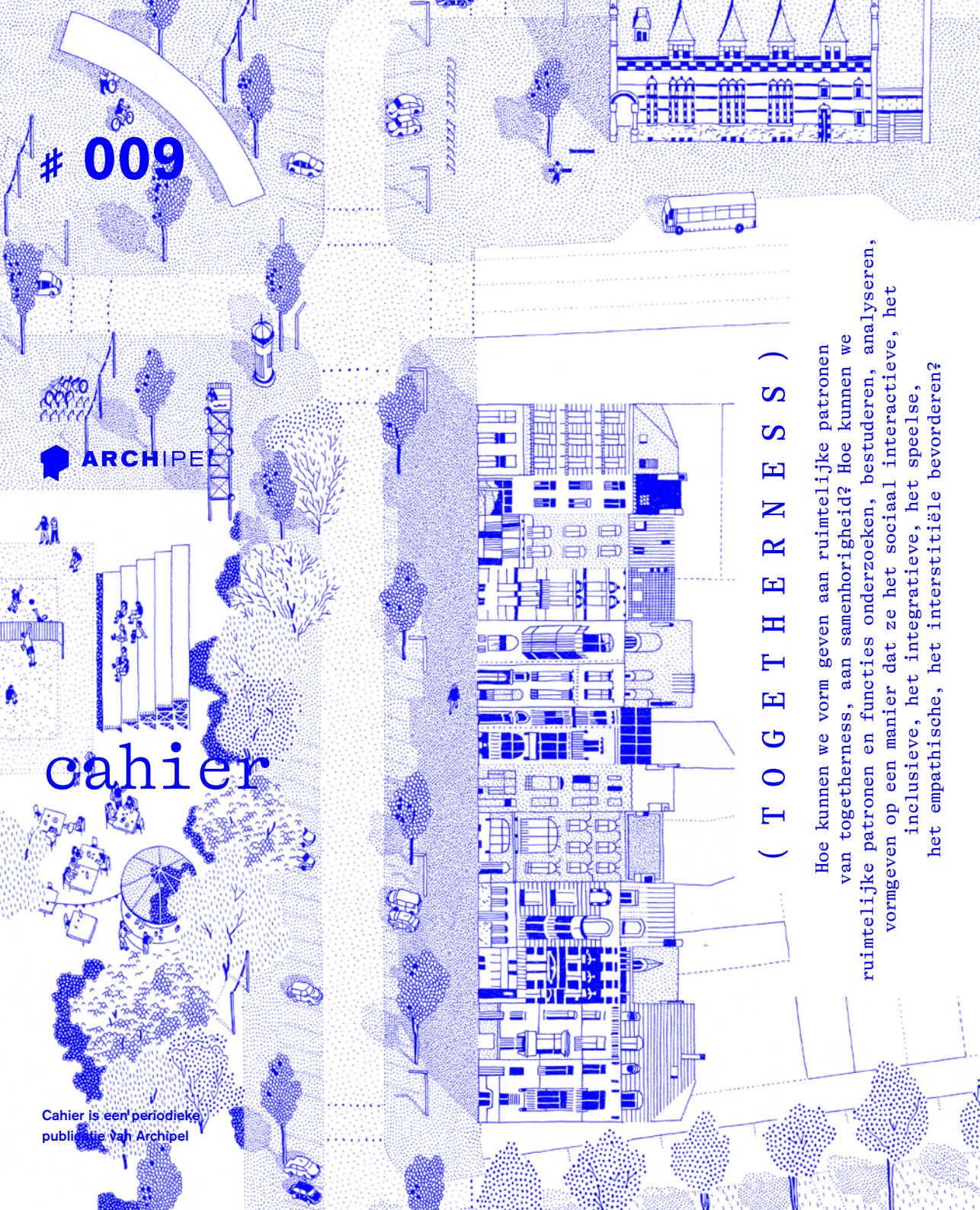
cahier

 ARCHIPEL

009

(T O G E T H E R N E S S)

Hoe kunnen we vorm geven aan ruimtelijke patronen van togetherness, aan samenhangigheid? Hoe kunnen we ruimtelijke patronen en functies onderzoeken, bestuderen, analyseren, vormgeven op een manier dat ze het sociaal interactieve, het inclusieve, het integratieve, het speelse, het empathische, het interstitiële bevorderen?

(VER)BEELDENDE STAD

In gesprek met Véronique Patteeuw^B, Bas Princen^{NL}
en Klaske Havik^{NL}

Capriccio with Palladian buildings, Canaletto, 1756-1759

Wie denkt aan Brugge ziet wellicht een historische postkaart voor zich. Het is een krachtige toeristische aantrekkingspool, ooit gevormd naar het rolmodel van Neurenberg, waar het in stand houden van een middel-eeuws beeld decennialang als aas werd uitgespeeld.

De afgelopen twintig jaar zet de stad echter sterk in op een meerstemmig verhaal door onder meer te investeren in kwalitatieve stadsvernieu- wings- en bouwprojecten of in tijdelijke platformen zoals Triën- nale Brugge, die tijdelijk een andere blik werpen op de stad.

Vertrekkende uit drie verschillende invalshoeken

bespreken we hoe taal en fotografie een invloed uitoe- fenen op ons denken. Op hoe gedachten bewust of onbe- wust in een bepaalde richting worden gestuurd. Hoe beelden onze verbeelding prikkelen of ons net met weerzin aan een plek doen (terug)denken. Klaske Havik, Véronique Patteeuw en Bas Princen gaan in dialoog op zoek naar die sluimerende lagen. Vertrekkende vanuit de architectuurgeschiedenis, -litera- tuur en -fotografie wordt onder- zocht hoe onze omgeving wordt geportretteerd en projecties worden gevormd en gevoed, tussen droom en realiteit.

OF WAT HEBBEN BRUGGE, TALLINN, VENETIË EN DE OEZBEEKSE MAHALLA'S MET ELKAAR GEMEEN?

door Shendy Gardin (Triënnale Brugge)

Het gesprek (*ver*)*beeldende stad* vond plaats in het kader van Triënnale Brugge 2021: TraumA.

Brugge die Scone, Hanzestad, Reiestad, Venetië van het Noorden. De West-Vlaamse kunststad telt evenveel analogieën als clichés. Elk schept een beeld. Een van romantiek, van vervlo- gen tijden, van een toeristisch oord. Maar Brugge is meer dan haar stereotypes, gevormd in de negentiende eeuw. De stad wordt ook bewoond; er wordt gewerkt, schoolgelopen en gecreëerd. Er is

ruimte voor hedendaagse interventies, tijdelijk of permanent, die de dialoog tussen oud en nieuw aanscherpen. De perceptie van Brugge, maar vooral ook de beleving en hoe er geleefd wordt, brengen interessante vragen met zich mee die niet enkel van tel zijn op deze context, maar ook ruimer op de beeldvorming van een stad en haar architectuur. Welke historische of maatschappelijke factoren zorgen ervoor dat een bepaald beeld blijft hangen en onze mening bewust of onbewust wordt gevormd? Hoe stuur je een imago bij? De sprekers vertrekken voor hun presentatie niet vanuit Brugge, maar vanuit drie andere plekken, die door hun gelijkenissen of verschillen een nieuwe insteek geven. Wat hebben Venetië, Oezbekistan, Tallinn en Brugge met elkaar (on)gemeen?

Een verslag...

Venetië, Brugge van het zuiden

Véronique Patteeuw

Pink Floyd,
San Marcoplein, 1989

15 juli 1989: "Grande Pink Floyd, Povera Venezia". De Engelse rockband daalt neer in de Venetiaanse lagune voor een openluchtconcert te midden het water. Iedere uithoek van het San Marcoplein en haar omliggende straten worden uren voor de start door meer dan 200.000 fans gevuld. Een optreden van anderhalf uur dat voor altijd in het geheugen gegrift staat.

Het eiland, bezaaid onder afval en sporen van feestgedruis, blijft na het evenement verweesd achter. Architectuurcriticus Manfredo Tafuri noemde het voorval, kort voor zijn dood in 1994, een postmoderne maskerade die veel schade had aangericht aan zijn geliefde stad. Een sinistere poging om de plek uit te puren tot een politiek en economisch object. Op dat moment was de strijd jammer genoeg al gestreden. Venetië was een schim van zichzelf geworden, een historisch openluchtmuseum dat gebukt gaat onder recreatie. En we zijn er allen schuldig aan, of het nu om een gondeltocht gaat of een bezoek aan de biënnale onder het mom van kunst of architectuur. Samen houden we dit model in stand en overspoelen we de stad met aantallen waarbij het concert van Pink Floyd in de schaduw komt te staan.

Maar als het historische en commerciële Venetië elkaar daadwerkelijk nodig hebben, wat gebeurt er dan met het Venetië van alledag? Het Venetië van de mensen die er wonen? De cijfers

Venice Housing

spreeken voor zich: de stad telt vandaag nog zo'n 55.000 inwoners, een halvering ten opzichte van de jaren zestig. Ambitieuze woningbouwprojecten uit de jaren tachtig, zoals Edilizia Residenziale a Mazzorbo van Giancarlo De Carlo of Case del Comune van Vittorio Gregotti staan te verpauperen. Straten voelen levenloos aan. Veel van de woningen zijn niet langer aangepast aan de hedendaagse noden en brengen meer op via gekende verhuurplatformen als Airbnb. Inkomsten die een toekomst elders mogelijk maken, waar plaats en leefcomfort is, waardoor Venetië stilaan leegloopt. Een schrijnend decor dat in de zomermaanden opleeft om in de winter tot spookstad te verwijlen. Een idylle die teniet gaat aan uitholling, met prachtige palazzo's en verkrotte achtergevels. Een stad die verdwijnt wanneer het spektakel verschijnt...

Venice Housing

Oezbekistan, een fotografisch document

Bas Princen

We blijven nog even in Venetië, meer bepaald de architectuurbiënnale van 2021, waar onder de titel 'Mahalla: Urban Rural Living' fotograaf Bas Princen, samen met het Zwitserse architectenbureau Christ & Gantenbein en geluidskunstenaar Carlos Casas, de Oezbeekse mahalla's naar de Arsenale brengt.

De installatie die we te zien krijgen is een op ware schaal nagebouwde commune dat over generaties heen wordt bewoond en zich rond een binnenvertrek afspeelt. Geelgekleurde metalen profielen schetsen een aaneenschakeling van ruimtes, een ecosysteem waarvan de wanden af en toe zijn ingevuld met detailbeelden. Het lijkt alsof een stuk realiteit uit het Oosten is meegenomen, getransporteerd en elders een tijdelijk nieuw leven krijgt.

In de levensgrote prints bemerken we het dagdagelijkse; bloempatronen, borduursels en fresco's die binnenkort zullen vervagen. Het zijn sporen van een huiselijk leven die – in tegenstelling tot de schil waarin het zich afspeelt – geen erfgoedwaarde hebben, en binnenkort dus misschien verdwijnen, uit het beeld en uit het geheugen. Door te documenteren wat standaard niet wordt bewaard, kent Bas Princen een nieuwe waarde toe aan wat voor kort niet als belangrijk werd geacht. Een ervaring die, wandelend doorheen het lijnenspel, details onder de aandacht brengt die anders aan onze lens zouden voorbijgaan, representaties van het leven op een moment in de tijd.

Kalamaja in de sneeuw

Tallinn, een collage van herinnering

Klaske Havik

Tallinn, op elkaar gelijmde lagen, verborgen en zichtbaar, oud en nieuw, verbazingwekkend, vreemd en mooi. Een Anton Pieck-omgeving met kinderkopjes, koopmanshuizen en Esten in traditionele klederdracht, gecombineerd met een booming havengebied waar commerciële centra en wolkenkrabbers als paddenstoelen uit de grond schieten. Klaske Havik omschrijft het eerder als een filmlocatie, met pastelkleurige surrealistische decors en een skyline die als een tijdslijn afleest. Wie de Estse hoofdstad vanuit zee benadert, snapt waarom.

De contouren van Tallinn zijn grotendeels uitgezet in de 13e eeuw, toen de havenstad fungeerde als een middeleeuwse draaischijf aan – de Baltische Zee. Het centrum, grotendeels vormgegeven in deze Hanzeperiode, is vandaag Unesco Werelderfgoed en loopt uit tot het oude havendistrict waar rechtstreekse veerboten vertrekken richting Helsinki, Stockholm en Sint-Petersburg. In 1940 viel Tallinn onder het Sovjetregime. Toegang tot de haven en het Westen werden veertig jaar lang geblokkeerd. Oude geschiedenissen werden gewist, bewust ontkend of vergeten. Nieuwe betekenislagen werden toegevoegd.

Sinds haar soevereiniteit in 1991 kent Tallinn een nieuwe realiteit: een van buitenlandse investeerders die met een ongeziene bouwdrang de Hanzestad omvormen tot een toeristisch, soms platvloers, (alcohol)walhalla met rechtstreekse hop-on-hop-off-lijnen richting Scandinavië. Oude pakhuizen worden hippe venues, winkelcentra vullen het havendistrict en uniforme glazen wolkenkrabbers tekenen een nieuwe horizon die doet denken aan een Manhattan aan de Baltische kust.

De snelheid waarmee dit gebied evolueert, staat in schril contrast met het gerestaureerde centrum, waar de tijd lijkt te hebben stilgestaan en alle leven uit is weggevoeld. Sinds de jaren '90 wordt de rand hertekend, sporen uit de Sovjet-periode worden verhuld met een nieuwe façade of gesloopt en duiden een nieuw tijdperk aan. Het verleden lijkt hier niet langer een plaats te hebben. Hoe ga je om met de lagen van de tijd? Hoe kan je niet alleen ruimte, maar ook geschiedenis waarderen en incorporeren, zonder hierbij vooruitgang in de weg te staan? Het is zoeken naar een maakbaarheid, een transformatie van binnenin, met respect voor het verleden, maar met oog op de toekomst. De vraag rest alleen hoe.

“Ik ben een bezoeker, alweer. Ik vind mijn weg in een stad, niet zozeer door naar een kaart te kijken, maar door beelden aan elkaar te rijgen. Elke plek herbeleeft een herinnerd beeld. Hoogbouw, Hanzestad, woestenij, verloren sporen. Wankelend tussen gebouwen. Die muren van zekerheid in vertrouwde verre stad. Geluiden van eerder weerklinken in mijn stappen, steeg, poort, straat, raam en maan. Mijn benen werpen lange schaduwen onder luie lantaarns vooruit. De muren fluisteren oude dromen. We zijn hier al geweest. We hebben getekend in de schrijversclub, gewacht in de stille gangen, geschreven op de muren, gelopen in de haven, we misten onze boot. Ik loop in een stad in een nacht, steeg, poort, straat, steen. Ik loop, ik loop alleen.”

Õismäe tee, Tallinn, 1976

Een gebouw wordt opgegeten

TALLINN, LAGEN VAN DE TIJD

door Klaske Havik

Ik ben een bezoeker, steeds weer, aan deze vertrouwde, verre stad. Steeds opnieuw bezoek ik Tallinn, en steeds opnieuw is de stad veranderd, zijn er andere accenten, nieuwe gebouwen, zijn er gebouwen verdwenen, en zijn de plekken waar het sociale leven zich afspeelt weer verschoven naar andere wijken. In een artikel in 2001, ruim twintig jaar geleden, schreef ik voor het Estse tijdschrift MAJA een artikel over Tallinn als een filmset, waarin verschillende tijden en scènes van de stad door elkaar heen lopen¹:

“Een oude fabriek met geel metselwerk ziet eruit als een verlaten machine. In de binnenstad biedt elke straathoek een verrassing. De kleine houten kerk oogt merkwaardig in vergelijking met de grote schaal van de moderne, met glas bedekte hoogbouw die erachter torent. Het trottoir is een bouwplaats. Een blauwe tram passeert. Hout, beton, glas. De materialen zijn de handtekeningen van de tijd. Tallinn is een stad waar alle verschillende lagen van de geschiedenis op elkaar lijken gelijmd – verborgen en zichtbaar, oud en nieuw, verbazingwekkend, vreemd en mooi – zodanig dat dat je de middeleeuwen, het tijdperk van onafhankelijkheid in de jaren 1920, Sovjetkenmerken en effecten van een markteconomie tegelijkertijd kunt aanraken. Mijn foto's zien eruit als Photoshop-creaties, verschillende afbeeldingen over elkaar heen gelegd. Ze leggen zowel vandaag als vroeger vast in één – en beide worden nog steeds gebruikt.”

1. Klaske Havik,
'Tallinn, a movie scene',
in Maja Estonian architectural
review 2/3 2000

De middeleeuwse Hanzestad

Momenteel wordt veel belang gehecht aan het idee van Tallinn als een goed bewaard gebleven middeleeuwse stad. In de middeleeuwen was Tallinn een belangrijke Hanzestad aan de Baltische zee. Helsinki, precies aan de overkant van de zee in Finland, bestond nog amper, maar Tallinn was een trekpleister voor handelaars vanuit alle windstreken. In de periode waarin Estland deel uitmaakte van de Sovjetunie is de oude binnenstad verwaarloosd, maar met de onafhankelijkheid van de jaren '90 kwam de oude stad weer in de belangstelling te staan. De middeleeuwse Hanzestad heeft de afgelopen jaren een ware renovatie ondergaan en is tegenwoordig haast een openluchtmuseum druk bezocht door massa's toeristen, maar wie woont er nog?

Oud en nieuw

De haven

“Vanaf het enorme Linnahall-complex in de haven – ontworpen door architect Raine Karp als evenementencomplex voor de Olympische zomerspelen van 1980, die in de Sovjetunie plaatsvonden – strekt de skyline van Tallinn zich als een tijdpuuzel voor de bezoeker uit. Hoge kantoorgebouwen, sommigen nog in aanbouw, worden afgewisseld met een verzameling middeleeuwse kerktorens.”

Het kustgebied ten noorden van het centrum van Tallinn is tegelijkertijd voor- en achterkant, een dubbelzinnige plek. Vroeger was Linna sadam -de stadshaven- de bestaansreden van de bloeiende Hanzestad, met Tallinn als de verbinding tussen havensteden als Antwerpen, Amsterdam en Hamburg in Noordwest-Europa en Sint-Petersburg in het oosten. In de Sovjet-tijd was een groot deel van de haven ontoegankelijk terrein, alleen het dak van de Linnahal gaf zicht op de zee. In de eerste jaren na de onafhankelijkheid was de haven de plek waar bootladingen Finnen dagelijks Tallinn bezochten als goedkoop alcohol paradijs. Inmiddels is het kustgebied grotendeels ontwikkeld, de drie enorme betonnen koepels vroeger als hangars voor de Russische watervliegtuigen dienden zijn inmiddels in gebruik als evenemententerrein, terwijl

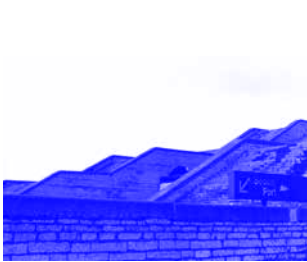

Vervallen gevel

pakhuizen en oude fabrieken langzamerhand een nieuwe functie krijgen. Het Rotermann kwartier, nabij haven, is een voorbeeld van een succesvolle herontwikkeling, met deels renovatie van pakhuizen en deels nieuwbouw, en omvat appartementengebouwen, winkels, kantoren en publieke ruimte.

Het nieuwe centrum

In het 'business district' pal naast de oude stad en de haven, zien we hoe de omwenteling na de Sovjetperiode een enorme impact had op de bouw. Commercie werd de nieuwe macht. Investeerders, vaak uit het buitenland, bouwden torens vol kantoren en hotels met glimmende glazen gevels. Dat Tallinn maar een kleine stad is met 500.000 inwoners weerhield ontwikkelaars er niet van een Manhattan aan de Baltische zee te maken: hoog en glanzend. De building boom in Tallinn leek niet te stoppen. Het deed herinneren aan de mythe van de oude man bij het Ülemiste meer, ten zuiden van de stad. De oude man vroeg aan elke bezoeker: "Is de stad klaar?" Het antwoord was altijd nee, want, zo zei de man, als de stad klaar zou zijn, dan zou het meer overstromen en de stad verdrinken. In Tallinn wordt altijd doorgebouwd.

Linnahall, architecten Raine Karp en Riina Altmäe, Tallinn, 1980

Beelden uit de lezing
van Klaske Havik

cahier

Cahier is een periodieke
publicatie van Archipel.

Archipel is passie voor
hedendaagse architectuur.

info@archipelvw.be
www.archipelvw.be

 ARCHIPEL